

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شورای سیاستگذاری حوزه های علمیه خواهران

مرکز مدیریت حوزه علمیه خواهران

معاونت پژوهش

عنوان:

حصری یا عصری بودن علل فسخ نکاح در فقه امامیه

استاد راهنما

حجت الاسلام والمسلمین آقای محمد علی بخشی

نگارنده

مریم درویشی

سال تدوین

۱۴۰۴

تحمیدیه

حمد و سپاس بیکران، ذات اقدس الهی را، که هستی بخش و آفریننده‌ی تمام کائنات است. او که به لطف و کرمش، ما را از نعمت عقل و خرد بهره‌مند ساخت و در مسیر علم و دانش رهنمون گردانید. سپاس و ثنای بی‌حد، پروردگار عالمیان را، که با نور هدایتش، دل‌های ما را روشن نمود و با رحمت بی‌کرانش، ما را در پناه خود جای داد. شکر و ستایش بی‌انتها، خداوند سبحان را، که فرصت آموختن و خدمت کردن را به ما عطا فرمود و ما را در راه کسب معرفت یاری نمود.

امید است که این تلاش، مورد رضایت حضرت حق قرار گیرد و گامی باشد در جهت تعالی و پیشرفت.

شکر و ستایش بی‌انتها، خداوند سبحان را، که فرصت آموختن و خدمت کردن را به ما عطا فرمود و ما را در راه کسب معرفت یاری نمود.

امید است که این تلاش، مورد رضایت حضرت حق قرار گیرد و گامی باشد در جهت تعالی و پیشرفت.

تقدیم به

تقدیم به یگانه منجی عالم بشریت،

حضرت مهدی موعود (عجل الله تعالی فرجه الشریف)،

امید قلب‌های منتظر،

و روشنایی دیده‌های مشتاق.

این پایان‌نامه، ادای دینی کوچک است به ساحت قدسی شما، ای امام مهربانی. باشد که این

تلاش ناچیز، گامی هرچند کوچک در مسیر تحقق آرمان‌های والای شما باشد.

تقدیر و تشکر

اکنون که به یاری پروردگار و یاری و راهنمایی اساتید بزرگوار موفق به اتمام این پایان نامه شده ام وظیفه خود دانسته که نهایت سپاسگزاری را از تمامی عزیزانی که در این راه به من کمک کرده اند را به عمل آورم.

-در آغاز از استاد بزرگوار جناب آقای علی بخشی که راهنمایی این پایان نامه را به عهده داشته اند کمال تشکر را دارم.

- محضر ارزشمند پدر و مادر عزیزم به خاطر همه‌ی تلاش های محبت آمیزی که در دوران مختلف زندگی ام انجام داده اند و با مهربانی چگونه زیستن را به من آموخته اند.

-به همسر مهربانم که در تمام طول تحصیل همراه و همگام من بوده است.

-به پسرم که در این راه همیشه همراهم بود .

چکیده:

در فقه امامیه، عیوب موجب فسخ نکاح عمدتاً بر مبنای رویکرد حصری و محدود به موارد منصوص فقهی و روایی تبیین شده است. این نگرش، هرچند با اصل لزوم عقد همخوانی دارد، اما در برابر چالش‌های معاصر مانند بیماری‌های نوپدید (ایدز، هیپاتیت) و اختلالات روانی مزمن، ناتوان از تأمین عدالت و پیشگیری از ضررهای جبران‌ناپذیر است. پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و بهره‌مندی از منابع کتابخانه‌ای فقه امامیه، ادله حصری (به‌ویژه دلالت روایات و ادعای اجماع) را نقد کرده و ظرفیت‌های فقه پویا - نظیر قواعد لاضرر، نفی حرج، و تنقیح مناط قطعی - را برای پذیرش دیدگاه عصری/تمثیلی کاوش می‌نماید. یافته‌ها حاکی از آن است که ادله حصر در برابر این مبانی تاب نمی‌آورند و با احراز ملاک‌های ضرر غیرقابل تحمل و فوت اهداف بنیادین نکاح، امکان تسری حکم فسخ به عیوب هم‌سان نوپدید وجود دارد. در نتیجه، دیدگاه عصری/تمثیلی، مشروط بر تشخیص اجتهادی و رعایت معیارهای فقهی دقیق، به عنوان موضع برگزیده پیشنهاد می‌شود تا از بحران‌های حقوقی خانواده‌های آسیب‌دیده پیشگیری گردد.

کلیدواژه‌ها: نکاح، فسخ نکاح، عیوب موجب فسخ، تنقیح مناط، قاعده لاضرر، فقه امامیه

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
د	چکیده:
۵	فهرست مطالب
۲	فصل اول: کلیات و مفاهیم
۲	گفتار اول: کلیات تحقیق
۲	الف- بیان موضوع و توضیح مسئله
۲	ب: اهمیت و ضرورت تحقیق
۴	ج: اهداف و فواید تحقیق
۴	د: پیشینه تحقیق
۶	ه: سؤال های تحقیق
۶	و: فرضیه تحقیق
۷	ح: روش تحقیق
۷	ط: سازماندهی تحقیق
۹	گفتار دوم: مفهوم شناسی
۹	۱- تعریف فسخ
۱۰	۲- مفهوم نکاح در لغت
۱۲	۳- مفهوم عیب
۱۳	۴- تعریف طلاق
۱۵	۵- تعمیم
۱۶	۶- حصری و عصری
۱۷	گفتار سوم: مقدمات
۱۷	۳-۱- فسخ نکاح
۲۵	۳-۲- نکاح
۳۳	۳-۳- طلاق
۳۸	فصل دوم: انحصار یا تمثیل؟ بررسی نظریه حصری در فسخ نکاح
۳۹	گفتار اول: نقاط ضعف و نقص های فسخ کننده در دیدگاه حصری

۴۰	۱-عیوب موجب فسخ نکاح (عیوب اختصاصی و مشترک)
۵۶	۲-تدلیس:
۵۷	۳- تخلف از شرط صفت:
۶۱	گفتار دوم: مبانی نظریه حصری؛ از لزوم عقد تا استصحاب
۶۲	دلیل اول: لزوم اجباری عقود
۶۴	دلیل دوم: نصوص روایی
۶۶	دلیل سوم: اصل عملی (استصحاب)
۶۹	دلیل چهارم: اجماع فقهی (ظاهری)
۷۱	نتیجه‌گیری گفتار دوم (ادله حصری بودن عیوب فسخ نکاح):
۷۲	گفتار سوم: ضعف‌های مبانی نظریه حصری
۷۳	۱- تحدیدیت نسبی اصل لزوم
۸۰	۲- نقد و بررسی استصحاب
۸۱	۳- نقد اجماع
۸۳	نتیجه‌گیری گفتار سوم
۸۴	فصل سوم: ظرفیت‌های تمثیلی فقه امامیه در مواجهه با نقائص نوپدید
۸۵	گفتار اول: نقائص عصر نو به مثابه مقدمه‌ای بر تمثیلی بودن
۸۶	۳-۱. امراض آمیزشی مسری و مهلک
۸۷	۳-۲. نقائص مزمن ناتوان‌کننده
۹۷	۳-۳. طرح اختلالات روانی شدید و پایدار به عنوان بیماری‌های نوپدید مرتبط با فسخ نکاح
۱۰۱	۳-۴. بیماری‌های مزمن ناتوان‌کننده و که قابل انطباق با عنوان زمانه هستند
۱۰۶	گفتار دوم: ابزارهای اجتهادی برای گسترش نقائص فسخ
۱۰۶	۳-۲-۱. قواعد دفع ضرر (لاضرر/لاضرر)
۱۰۷	۳-۲-۲. قرائن روایی تمثیلی
۱۰۹	۳-۲-۳. از بین رفتن هدف ازدواج به دلیل عیوب
۱۱۱	۳-۲-۴. روایات تدلیس و محدودیت قلمرو آن در بحث حاضر
۱۱۲	۳-۲-۵. بررسی قیاس اولویت و جایگاه آن در استنباط حکم فسخ
۱۱۳	۳-۲-۶. قیاس تنقیح مناط
۱۱۵	۳-۲-۷. لازم‌الوفاء بودن شرط بنایی و نقش آن در توسعه موجبات فسخ

۱۱۵.....	۸-۲-۳. ملاک‌های احکام و تنقیح مناط در انطباق عیوب جدید
۱۱۸.....	۹-۲-۳. معیارهای چهارگانه‌ی خروج از حصر
۱۱۹.....	۱۰-۲-۳. قواعد حاکم بر باب فسخ نکاح
۱۳۸.....	گفتار سوم: اختلافات مبنایی و آثار فقهی
۱۳۸.....	۱- رویکردهای فقها
۱۴۳.....	۲- آثار فقهی اختلاف در حصری یا عصری بودن عیوب فسخ نکاح
۱۴۶.....	نتیجه‌گیری
۱۴۸.....	منابع

مقدمه

نهاد خانواده در فقه امامیه از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و احکام مربوط به نکاح و انحلال آن، نقش تعیین‌کننده‌ای در تأمین استحکام و عدالت در روابط زناشویی ایفا می‌کند. یکی از راه‌های انحلال عقد نکاح، فسخ نکاح است که در موارد خاص و بر اساس وجود برخی عیوب یا علل، برای زوجین پیش‌بینی شده است. با این حال، دامنه و محدوده‌ی این علل، همواره از جمله مباحث مورد اختلاف میان فقهای امامیه بوده و پرسش‌های مهمی را در این زمینه پدید آورده است.

مسأله‌ی اساسی این پژوهش، بررسی حصری یا عصری بودن علل فسخ نکاح در فقه امامیه است؛ بدین معنا که آیا علل موجب فسخ نکاح منحصر در موارد منصوص و مصرح در متون فقهی و روایی است، یا آن‌که می‌توان با تکیه بر مبانی فقهی و قواعد کلی، دامنه‌ی این علل را متناسب با شرایط و مسائل نوپدید گسترش داد. اهمیت این مسأله از آن‌رو است که تحولات اجتماعی، پزشکی و حقوقی معاصر، پرسش‌های جدیدی را در روابط زوجین مطرح ساخته که پاسخ‌گویی به آن‌ها نیازمند تأمل دوباره در ظرفیت‌های فقه امامیه است.

دیدگاه مشهور فقهای امامیه غالباً بر حصری بودن عیوب و علل فسخ نکاح تأکید دارد، اما در مقابل، برخی از فقها با استناد به قواعدی نظیر لاضرر، عسر و حرج، تدلیس و تخلف از شرط، امکان توسعه و بازنگری در این علل را مطرح کرده‌اند. این اختلاف نظر، ضرورت بررسی دقیق مبانی و ادله‌ی هر یک از دیدگاه‌ها را آشکار می‌سازد و زمینه را برای تحلیل اجتهادی فراهم می‌کند. پژوهش حاضر با بهره‌گیری از روش تحلیلی-توصیفی و با مراجعه به آیات، روایات و منابع معتبر فقه امامیه، در پی تبیین ماهیت فسخ نکاح، بررسی علل منصوص آن و تحلیل دیدگاه‌های مختلف درباره حصری یا عصری بودن این علل است. امید است نتایج این تحقیق بتواند ضمن روشن ساختن محدوده‌ی فسخ نکاح در فقه امامیه، گامی در جهت پاسخ‌گویی به نیازهای فقهی معاصر در حوزه نهاد خانواده بردارد.

نتیجه‌گیری

در این پژوهش پس از بررسی ادله طرفین (قائلین به حصر و قائلین به تمثیل/عصر)، نتایج زیر حاصل شد که مبنای انتخاب نظریه نهایی است:

۱. نقد ادله حصری: بررسی‌های انجام‌شده در فصل دوم نشان داد که ادله قائلین به حصری بودن (شامل اجماع و روایات خاصه)، با چالش‌هایی جدی مواجه است. اولاً، بسیاری از روایات مورد استناد، ناظر به بیان مصادیق رایج در آن زمان بوده‌اند و دلالت صریح بر «انحصار ابدی» ندارند. ثانیاً، با پیدایش موضوعات مستحدثه (بیماری‌های مسری خطرناک)، تمسک به «استصحاب» یا «اصل لزوم» در جایی که «ضرر کثیر» به یکی از زوجین وارد می‌شود، محل تأمل است.

۲. قوت ادله عصری (تمثیلی): در مقابل، دیدگاه عصری با تکیه بر دو رکن اساسی تقویت می‌شود:

الف) تنقیح مناط: تحلیل عیوب منصوص (مانند جذام و برص) نشان می‌دهد که ویژگی مشترک آن‌ها «نفرت‌آور بودن»، «مسری بودن» یا «مختل کردن روابط زناشویی» است. عقل و عرف حکم می‌کند که بیماری‌هایی نظیر ایدز یا جنون ادواریِ خطرناک، به طریق اولی یا مساوی دارای همین ملاک هستند.

ب) قاعده لاضرر و نفی حرج: مطابق با مبانی فقهی (و آن‌چنان‌که در دیدگاه‌های نواندیشانی چون استاد مطهری دیده می‌شود)، احکام فقهی نمی‌توانند زمینه ضرر جبران‌ناپذیر را فراهم کنند. الزام همسرِ سالم به ادامه زندگی با فرد مبتلا به بیماری‌های خطرناکِ نوپدید، مصداق بارز «ضرر» و «حرج» است که با روح شریعت در تضاد است.

۳. انتخاب نظریه مختار:

با توجه به مراتب فوق، این پژوهش دیدگاه «عصری/تمثیلی» را به‌عنوان نظریه صحیح‌تر و کارآمدتر برمی‌گزیند. برخلاف دیدگاه حصری که در مواجهه با رویدادهای جدید (نظیر بیماری‌های ژنتیکی یا مقاربتی مدرن) دچار بن‌بست می‌شود، دیدگاه عصری با استفاده از ابزار «تنقیح مناط» و «حکم حکومتی»، پویایی فقه شیعه را به نمایش می‌گذارد.

البته برای جلوگیری از هرج و مرج و سستی بنیان خانواده، این تسری باید «ضابطه‌مند» باشد؛ بدین معنا که تنها عیوبی موجب فسخ تلقی شوند که:

۱. درمان‌پذیر نباشند (یا درمان آن‌ها بسیار دشوار باشد).

۲. استمرار زندگی را با عسر و حرج یا خطر جانی همراه سازند.

۳. توسط پزشک متخصص و معتمد تأیید شوند.

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. ابوالقاسم، مقالات فقهی، چاپ دوم، تهران: سمت، ۱۳۹۴.
۳. آذرنوش، آذرتاش، فرهنگ معاصر فارسی عربی، تهران: نشر نی، ۱۳۹۱.
۴. امامی، حسن، حقوق مدنی، ج ۴ و ۵، چاپ بیست و یکم، تهران: انتشارات اسلامیه، ۱۳۸۶.
۵. جابری عرب‌لو، محسن، فرهنگ اصطلاحات فقه فارسی، تهران: امیرکبیر، ۱۳۶۷.
۶. جباری، علی، راهنمای درمان بیماری‌های پوست و زیبایی، تهران: مؤسسه فرهنگی و انتشاراتی تیمورزاده، ۱۳۸۱.
۷. جعفری‌لنگرودی، محمدجعفر، ترمولوژی حقوق، تهران: بنیاد راستاد، ۱۳۶۳.
۸. جعفری‌لنگرودی، محمدجعفر، دوره متوسط حقوق مدنی: حقوق خانواده، چاپ چهارم، تهران: کتابخانه گنج دانش، ۱۳۸۶.
۹. جنّاتی، محمدابراهیم، فقه خانواده، چاپ اول، قم: مرکز فقه الأئمة الأطهار، ۱۳۸۳.
۱۰. حاتمی، علی و سلطانی، کریم، مبانی فقهی حقوق خانواده، تهران: سمت، ۱۳۹۶.
۱۱. حائری‌شاه‌باغ، علی، شرح قانون مدنی، ج ۵، تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۷۶.
۱۲. دهخدا، علی‌اکبر، لغت‌نامه فارسی، ج ۱۱، چاپ دوم، تهران: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران، بی‌تا.
۱۳. دیانی، عبدالرسول، حقوق خانواده: ازدواج و انحلال آن، تهران: نشر میزان، ۱۳۸۷.
۱۴. راستی، زهرا و اسماعیلی، اکرم، انحلال نکاح به واسطه عیب، چاپ اول، تهران: انتشارات سفیر صبح، ۱۳۸۰.
۱۵. راغب‌اصفهان‌نی، حسین‌بن‌محمد، المفردات فی غریب القرآن، بیروت: دارالقلم، ۱۴۱۲ق.
۱۶. شهیدی، مهدی، اعمال حقوقی، تهران: دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۱.
۱۷. صفایی، حسین و امامی، اسدالله، مختصر حقوق خانواده، چاپ چهارم، تهران: میزان، ۱۳۹۶.
۱۸. طاهری، حبیب‌الله، حقوق مدنی، ج ۳، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۸ق.
۱۹. علیدوست، ابوالقاسم، فقه و مصلحت، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۸.

۲۰. عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، چاپ بیست و یکم، تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۱.
۲۱. کاتوزیان، ناصر، حقوق خانواده، ج ۱، چاپ دوم، تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۵.
۲۲. کاتوزیان، ناصر، دوره حقوق مدنی: خانواده، ج ۱، چاپ هشتم، تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۸.
۲۳. کاتوزیان، ناصر، ایقاع، تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۹۰.
۲۴. کاتوزیان، ناصر، دوره مقدماتی حقوق مدنی: اعمال حقوقی، قرارداد و ایقاع، چاپ سیزدهم، تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۹۰.
۲۵. کشوری، عیسی، کاربرد قواعد فقه در حقوق: با مطالعه تطبیقی قاعده عسر و حرج، تهران: انتشارات غیاث، ۱۳۷۴.
۲۶. گودرزی، فرامرز، پزشکی قانونی، چاپ دوم، تهران: انتشارات انیشتین، ۱۳۷۲.
۲۷. محسنی، سیدمحمدحسن، قواعد فقهیه و کاربرد آن در حقوق خصوصی و کیفری، ج ۱، قم: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۲.
۲۸. محقق داماد، مصطفی، قواعد فقه (بخش مدنی)، ج ۱ و ۲، تهران: سمت، ۱۳۷۹.
۲۹. محقق داماد، مصطفی، نکاح و انحلال آن (مواد ۱۰۳۴ تا ۱۱۵۷)، تهران: مرکز نشر علوم اسلامی، ۱۳۸۴.
۳۰. محقق داماد، مصطفی، حقوق خانواده: نکاح و انحلال آن، تهران: سمت، ۱۳۹۰.
۳۱. محقق داماد، مصطفی، بررسی فقهی حقوق خانواده، چاپ سوم، تهران: سمت، ۱۳۹۷.
۳۲. محمدی، ابوالحسن، مبانی استنباط حقوق اسلامی یا اصول فقه، چاپ بیست و چهارم، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۸۵.
۳۳. مختاری، عبدالکریم و مرادی، حسن، حقوق خانواده، تهران: میزان، ۱۳۷۷.
۳۴. مرکز اطلاعات و مدارک اسلامی، فرهنگ نامه اصول فقه، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۹.
۳۵. مطهری، مرتضی، نظام حقوق زن در اسلام، تهران: نشر فرهنگ اسلامی، بی تا.
۳۶. معاونت آموزش و پژوهش قوه قضائیه جمهوری اسلامی ایران، مجموعه قوانین و مقررات موضوعه کیفری و مدنی، ج ۵، تهران: انتشارات قوه قضائیه، ۱۳۸۵.
۳۷. معین، محمد، فرهنگ فارسی معین، ج ۱، چاپ چهارم، تهران: آدنا-کتاب راه نور، ۱۳۸۰.

۳۸. مکارم شیرازی، ناصر، استفتاءات جدیدہ، ج ۲، چاپ دوم، قم: مدرسہ الإمام علی بن ابی طالب علیہ السلام، ۱۴۲۷ق.
۳۹. مهرپور، حسین، مباحثی از حقوق زن از منظر حقوق داخلی، مبانی فقهی و موازین بین المللی، تهران: اطلاعات، ۱۳۷۰.
۴۰. نجفی، محمدحسن، جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام، ج ۲، ۵، ۲۲، ۲۳، ۲۹، ۳۰، ۳۶، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۲۲ق.
۴۱. نهاوندی، محمدعلی، کشف اصطلاحات و الفنون، ج ۱، بیروت: مکتبہ لبنان ناشرون، بی تا.

مقالات فارسی

۴۲. استادی، رضا، «عیوب موجب فسخ نکاح»، فقه اهل بیت، ۱۳۸۸، شماره ۵۸-۵۹.
۴۳. اسلامی تبار، شهریار؛ واعظ، بهنام؛ سلیمانی، افشین، «نگاهی اجمالی به تحولات بهداشت و جوانان»، مطالعات جوانان، ۱۳۸۱، شماره ۱.
۴۴. اسماعیل آبادی، علی رضا، «عیوب فسخ نکاح حصری یا تمثیل با تکیه بر مبانی اجتهادی استاد مطهری»، فقه، ۱۳۸۳، شماره ۱.
۴۵. اسماعیلی، محمد، «عیوب یا تضییق عیوب فسخ نکاح»، حقوق اسلامی، ۱۳۹۰، شماره ۳۱.
۴۶. اسماعیلی، محمد؛ توکلی نیا، امید، «شرط ارتکازی در فقه امامیه و حقوق ایران»، پژوهش نامه حقوق اسلامی، ۱۳۹۰.
۴۷. اشرفی کنی، فاطمه؛ موسوی، نعیمه سادات، «تحقیقی پیرامون وسواس و راه های پیشگیری و درمان آن»، اصلاح و تربیت، ۱۳۷۸، شماره ۶۱.
۴۸. اشرفی، منصور؛ اشرفی، مرتضی، «از بیماری MS چه می دانیم؟»، درس هایی از مکتب اسلام، ۱۳۹۳، شماره ۶۱.
۴۹. اقدم کاظمی، عباس، «هپاتیت C»، رشد معلم، ۱۳۸۵، شماره ۲۰۷.
۵۰. آلچیان، کیوان، «هپاتیت چیست؟»، عروس هنر، ۱۳۸۲، شماره ۲۲.
۵۱. بجنوردی، محمد موسوی، «مجموعه مقالات فقهی، حقوقی و اجتماعی»، حقوق اسلامی، ۱۳۹۰، شماره ۳۱.
۵۲. جلالی، علی؛ رستمی نژاد، محمدعلی، «بیماری های روانی»، اصلاح و تربیت، ۱۳۹۰، شماره ۱۱۲.

۵۳. جمالی، محمد، «تأثیر عیوب و بیماری در فسخ نکاح از دیدگاه قانون مدنی و فقها»، مقالات و بررسی‌ها، ۱۳۸۶، شماره ۸۶.
۵۴. حاتمی، صدیقه؛ سلطانی، عباسعلی، «تسری فسخ نکاح به بیماری‌های هپاتیت B، سارس، سیفلیس و هرپس سیمپلکس حاد و مزمن»، پژوهش‌های فقهی، بی‌تا، دوره ۱۳ شماره ۴.
۵۵. خوشدل، علیرضا؛ نوری‌فرد، مهتاب؛ پزشکان، رضا؛ صلاحی‌مقدم، عبدالرضا، «نقشه‌سازی بیماری‌های مهم واگیردار ایران»، بهداشت و توسعه، ۱۳۹۱، شماره ۱.
۵۶. ذوالفقاری، علیرضا، «عصبانیت و شیوه‌های غلبه بر آن»، پیوند، ۱۳۸۲، شماره ۲۸۲.
۵۷. سجادی، سیدمجتبی؛ ادیبی، سده‌صدیقه، «درباره ایدز بیشتر بدانیم»، پیوند، ۱۳۸۵، شماره ۵.
۵۸. سلیمی، مسعود، «سوءمصرف مواد و بیماری‌های روانی»، سلامت اجتماعی و اعتیاد، ۱۳۹۳، شماره ۲.
۵۹. شریفی، مسعود؛ سمندری، ناهید، «نقش ابعاد روان‌شناختی و اجتماعی بیماری ایدز در پیشگیری از این بیماری»، روان‌شناسی کاربردی، ۱۳۸۵، شماره ۱.
۶۰. عاملی، باقر، «حقوق خانواده»، نشریه مدرسه عالی دختران ایران، ۱۳۵۰، شماره ۲۰.
۶۱. فرینا، مرضیه؛ علاسوند، رامین؛ تشکریان، مهرزاد، «هپاتیت‌های ویروسی و زندان»، اصلاح و تربیت، ۱۳۸۵، شماره ۵۸.
۶۲. گودرزی، فرامرز، «صرع از نظر پزشکی قانونی»، پزشکی قانونی، بی‌تا، شماره ۲.
۶۳. محمدی، ماه‌منیر؛ کیاور، مجید؛ ضرابی، خلیل، «آنوریزم سیفلیسی آئورت»، علوم پزشکی رازی، ۱۳۷۹، شماره ۲۲.
۶۴. محمدی، محمدرضا، «ضرورت تحول در عیب موجب فسخ نکاح به دلیل ملزومات حقوقی و اخلاقی خانواده»، اخلاق پژوهش، بی‌تا، شماره ۲۹.
۶۵. مدرس نراقی، منوچهر، «بیماری‌های روانی و تأثیر آن در بروز اختلافات زناشویی»، مجله دانشکده حقوق (دانشگاه تهران)، ۱۳۵۵، شماره ۸.
۶۶. معرفت، محمدهادی، «عیوب موجب فسخ نکاح»، ماهنامه دادرسی، ۱۳۷۶، سال اول شماره ۴.
۶۷. ناصری‌مقدم، حسین؛ نامداری موسی ابادی، مظاهر، «تحلیل فقهی حقوقی عیوب مجوز فسخ نکاح با رویکردی بر نظر امام خمینی (س)»، پژوهشنامه متین، ۱۳۹۱، شماره ۵۵.

۶۸. ناظری تهرانی، شیرین، «بیماری ایدز، راه‌های انتقال و چگونگی کنترل آن»، بیمه و توسعه، ۱۳۸۴، شماره ۳.

۶۹. نیک‌بین، مهری؛ تقدسی‌نژاد، فخرالدین؛ توفیقی، حسن، «بررسی شیوع بیماری سیفیلیس در زنان زندانی زندان‌های تهران»، دهن، ۱۳۸۴، شماره ۲۳.

پایان نامه

۷۰. زاهدیان تجانکی، حسن، «بررسی انحصار موارد فسخ نکاح در موارد ماثور»، قم، دانشکده علوم حدیث، ۱۳۹۴.

۷۱. نظری دوست، «پیمان، بررسی عیوب موجب فسخ نکاح از جهت حصری یا تمثیلی بودن در حقوق ایران و فقه امامیه»، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، دانشگاه بوعلی سینا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ۱۳۹۲.

کتاب عربی

۷۲. ابن ابی جمهور احسائی، محمد بن علی، عوالی اللالی، اصفهان: مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه، ۱۴۰۳ق.

۷۳. ابن بابویه، محمد بن علی (شیخ صدوق)، من لا یحضره الفقیه، ج ۳، قم: دفتر انتشارات اسلامی، بی تا.

۷۴. ابن براج طرابلسی، عبدالعزیز، المذهب، ج ۲، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۰۶ق.

۷۵. ابن جنید اسکافی، محمد بن احمد، مجموعه فتاوی ابن جنید، ج ۲، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۰۶ق.

۷۶. ابن حجر هیتمی، احمد بن محمد، تحفه المحتاج فی شرح المنهاج، ج ۲۹، بیروت: دارالکتب العلمیه، ۲۰۰۵م.

۷۷. ابن شهر آشوب مازندرانی، محمد بن علی، متشابه القرآن و مختلفه، ج ۲، قم: بیدار، ۱۳۶۹ش.

۷۸. ابن عابدین، محمد امین بن عمر، رد المحتار علی الدر المختار، بیروت: دارالفکر، ۱۴۱۲ق.

۷۹. ابن فهد حلی، جمال‌الدین، المهذب البارع، ج ۳، قم: دفتر انتشارات اسلامی، بی تا.

۸۰. ابن قدامه، عبدالله بن احمد، المغنی، ج ۷، ریاض: عالم الکتب، ۱۹۹۷م.

٨١. ابن مفلح مقدسى، محمد بن مفلح، الفروع، بيروت: دارالكتب العلمية، ١٩٩٧م.
٨٢. ابن منظور، محمد بن مكرم، لسان العرب، ج ٧-٨، بيروت: دار صادر، ١٤١٤ق.
٨٣. ابن نجيم، زين الدين بن ابراهيم، الأشباه والنظائر، بيروت: دارالفكر، ١٤٢٦ق.
٨٤. اراكي، محمدعلي، النكاح، چاپ اول، قم: نورنگار، ١٣٧٧ش.
٨٥. ازهرى، صالح بن عبدالسميع، الثمر الدانى، ج ١، بيروت: المكتبة الثقافية، بى تا.
٨٦. اسدى (علامه حلى)، حسن بن يوسف، مختلف الشيعة فى أحكام الشريعة، ج ٩، قم: دفتر انتشارات اسلامى، ١٤١٣ق.
٨٧. اصفهانى، ابوالحسن، وسيلة النجاة (مع حواشى الإمام الخمينى)، قم: مؤسسه تنظيم و نشر آثار امام خمينى، ١٤٢٢ق.
٨٨. امام، محمد كمال الدين، الزواج و الطلاق فى الفقه الإسلامى، بيروت: المؤسسة الجامعية، ١٤١٦ق.
٨٩. انصارى، مرتضى، المكاسب، ج ١٢، قم: دارالذخائر، ١٤١٠ق.
٩٠. انصارى، مرتضى، فرائد الأصول، ج ٢، قم: النشر الاسلامى، ١٤١٦ق.
٩١. انصارى، مرتضى، كتاب النكاح، ج ٦، چاپ اول، قم: مجمع الفكر الإسلامى، ١٤٢٨ق.
٩٢. بجنوردى، حسن، القواعد الفقهية، ج ١، چاپ اول، قم: نشر الهادى، ١٤١٩ق.
٩٣. بحراني، يوسف بن احمد، الحدائق الناظرة فى أحكام العترة الطاهرة، ج ١ و ٢٤، قم: مؤسسه النشر الاسلامى، ١٤٠٥ق.
٩٤. برلىسى، احمد بن محمد، حاشية عميرة، بيروت: دارالفكر، ١٤١٩ق.
٩٥. بندرريگى، محمد، ترجمه منجد الطلاب، قم: انتشارات اسلامى، ١٣٦٨ش.
٩٦. بهوتى، منصور بن يونس، الروض المربع شرح زاد المستقنع، بيروت: دارالفكر، ١٤٢٠ق.
٩٧. تبريزى، يوسف مدنى، منهاج الأحكام، ج ٢، قم: اسماعيليان، ١٤١٢ق.
٩٨. تسولى، على بن عبدالسلام، البهجة فى شرح التحفة، ج ١، بيروت: دارالكتب العلمية، ١٩٩٨م.
٩٩. جواهرى، حسن، بحوث فى الفقه المعاصر، ج ٢، چاپ اول، بيروت: دارالذخائر، بى تا.
١٠٠. جوهري، اسماعيل بن حماد، الصحاح (تاج اللغة و صحاح العربية)، ج ١، بيروت: دارالعلم للملايين، ١٤٠١ق.

۱۰۱. حرّ عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، ج ۴، ۵، ۶، ۱۴، ۲۱، ۲۲، قم: مؤسسه آل‌البیت، ۱۴۱۳ق.
۱۰۲. حسینی عاملی، جواد بن محمد، مفتاح الکرامه، ج ۱۴، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۹ق.
۱۰۳. حسینی مراغه‌ای، میر عبدالفتاح، العناوین الفقهیه، ج ۱، قم: مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۱۷ق.
۱۰۴. خطاب، محمد بن محمد، مواهب الجلیل فی شرح مختصر خلیل، ج ۳، بیروت: دارالفکر، ۱۴۱۲ق.
۱۰۵. حلّی (علامه)، حسن بن یوسف، تحریر الأحکام، ج ۳، قم: مؤسسه امام صادق(ع)، ۱۴۲۱ق.
۱۰۶. حلّی، جعفر بن حسن، شرائع الإسلام، قم: اسماعیلیان، ۱۴۰۸ق.
۱۰۷. شهید ثانی، زین‌الدین بن علی، مسالک الأفهام، ج ۱، ۵، ۸، قم: مؤسسه المعارف الاسلامیه، ۱۴۱۳ق.
۱۰۸. شیخ مفید، محمد بن محمد، المقنعه، قم: کنگره جهانی هزاره شیخ مفید، ۱۴۱۳ق.
۱۰۹. طباطبایی یزدی، محمدکاظم، العروه الوثقی، ج ۲، چاپ دوم، قم: مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۰۹ق.
۱۱۰. طوسی، محمد بن حسن، تهذیب الأحکام، ج ۷، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ق.
۱۱۱. فیض کاشانی، محمد محسن بن شاه مرتضی، الوافی، اصفهان: کتابخانه امام امیر المؤمنین علی(ع)، ۱۴۰۶ق.
۱۱۲. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، ج ۵، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ق.
۱۱۳. نجفی، محمدحسن، جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام، ج ۲ و ۳۲، بیروت: دار إحياء التراث العربی، بی‌تا.

سایت های اینترنتی

۱۱۴. پایگاه اطلاع رسانی آیت الله مکارم شیرازی، درس یک فقه نکاح، ۱۷.
۱۱۵. جهت مطالعه بیشتر در خصوص قابلیت طلاق به استناد بیماری‌های صعب‌العلاج ر.ک:
۱۱۶. سایت [/sanad?rownumber148575 dith.inoor.ir/fa/hadith](http://sanad?rownumber148575&dith.inoor.ir/fa/hadith)
۱۱۷. سایت <http://aftabnews.ir/fa/news/234763>

- ۱۱۸.سایت <http://aids.ir> / <http://www.tabnak.ir/fa/news/562200>
- ۱۱۹.سایت <http://www.tebyan.net/newindex.aspx?pid=269792>
- ۱۲۰.سایت <https://hadith.inoor.ir/fa/hadith/sanad?rownumber۱۴۸۵۷۵>
- ۱۲۱.سایت الفبا نیوز، <http://alfanews.ir/fa/news/234763>
- ۱۲۲.سایت تابناک، <http://www.tabnak.ir/fa/news/562200>
- ۱۲۳.سایت کوکا، <http://www.coca.ir/gonorrhea-symptoms-treated>
- ۱۲۴.سایت <http://www.bisms.ir>
- ۱۲۵.سایت <http://www.rooztab.com/fa/43>
- ۱۲۶.مکارم شیرازی و صانعی وب سایت آیت الله صانعی استفتانات،
saanei.org.makaremshirazi,2011